

مطالعه‌ی کیفی، نقش هوش مصنوعی در مراقبت معنوی زنان

مبتلا به «مالتیپل اسکلروزیس (MS)»

زهرا لطفی فروشان^۱

علی قنبری^۲

چکیده

معنویت می‌تواند تأثیر قابل توجهی در تاب‌آوری افراد مبتلا به بیماری‌های مزمن داشته باشد. با توجه به گسترش روز افزون فناوری‌های هوش مصنوعی، ضرورت دارد که گام‌هایی در راستای معنویت برداشته شود. تاکنون پژوهشی به بررسی مفهوم مراقبت معنوی در ارتباط با هوش مصنوعی نپرداخته است. برای دستیابی به این هدف با روش کیفی، با ۱۳ نفر از زنان عضو مؤسسه خیریه در شهر اصفهان مصاحبه انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهند که فناوری هوش مصنوعی می‌تواند در زمینه‌هایی مانند مشاوره ابتدایی دینی، جستجو آیه درخواستی، متخصص معنادرمانی، تنظیم برنامه‌های معنوی فرد، پویایی اعمال مذهبی و آموزش و شناخت دینی نقش مهمی ایفا کند. پیامدهای استفاده روزانه از این فناوری شامل تزیق آرامش به زندگی و یافتن معنای زندگی است. همچنین، مشارکت‌کنندگان به معایب و کاستی‌های استفاده از این فناوری از جمله صحت و سقم اطلاعات، کاهش ارتباط با روحانیون دینی و غیره اشاره کردند. در نهایت، روشن‌شدن تأثیرات مثبت و منفی هوش مصنوعی، این پژوهش می‌تواند به‌عنوان نقطه شروعی برای تحقیقات آینده در زمینه تعامل فناوری‌های نوین با مراقبت معنوی در بیماری‌های مزمن محسوب شود و زمینه‌ساز بررسی‌های بیشتر در رابطه با تأثیرات معنوی و اجتماعی این فناوری‌ها بر بیماران باشد.

واژگان کلیدی: مراقبت معنوی، هوش مصنوعی، مالتیپل اسکلروزیس، روش کیفی.

۱- کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (*نویسنده مسئول) / 282 zarlot@gmail.com

۲- استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران / A.ghanbari@ltr.ui.ac.ir

طرح مسأله

با توجه به آیه «وَأَمَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا» (الکهف، ۸۸)؛ کسانی که ایمان آورده و کار شایسته انجام داده است، پس بهترین پاداش برای اوست، و ما هم از سوی خود تکلیفی آسان به او خواهیم داد». این متن به اهمیت ایمان و عمل صالح اشاره دارد و می‌تواند به‌عنوان پاداش برای فرد در نظر گرفته شود. استفاده از ابزارهای نوین در جهت تقویت ایمان می‌تواند به تسهیل و تقویت تکلیف کمک نماید.

«مالتیپل اسکلروزیس» (ام‌اس)، یک بیماری عصبی است که سیستم عصبی مرکزی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و با دوره‌های عود و بهبود همراه است.

«مالتیپل اسکلروزیس» یکی از شایع‌ترین بیماری‌های عصبی در میان زنان است (Hughes&Macaron, 2021, p5-18). شیوع بیماری «ام‌اس» در استان اصفهان در سال‌های اخیر روندی افزایشی داشته است.

بر اساس داده‌های موجود، میزان شیوع این بیماری در اصفهان ۳۵.۹ مورد در هر ۱۰۰,۰۰۰ نفر گزارش شده است (Almasi-Hashiani et al., 2020, p169).

برای ارتقای کیفیت زندگی، عوامل مختلفی می‌تواند کمک‌کننده باشد که تاب‌آوری یکی از این عوامل است (ر.ک: شهابی فام و لطفی نیا، ۱۴۰۱). تاب‌آوری خصیصه‌شخصیتی و تجربی است که قابلیت ایجاد و افزایش نیز دارد (MacLeod et al., 2016, p266-272). افراد تاب‌آور با وجود نامایمات در زندگی در جستجوی معنا هستند.

فرد با ایمان اعتقاد دارد که تمام امور به دست خدا می‌باشد، همین امر تحمل فرد را در برابر مشکلات افزایش می‌دهد (ر.ک: کلانترهرمزی، ۲۰۱۵م). عوامل مختلفی از تاب‌آوری در بیماران مزمن مطرح شده که مهم‌ترین این عوامل حمایت اجتماعی و معنویت در این دوره است.

معنویت به عنوان یکی از موضوعات مهم در حوزه روان‌شناسی و روان‌درمانی است که در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است (Huguelet & Koenig, 2009؛ یزدی‌طامه و محمودی‌دراپی، ۱۳۹۷، ص ۵۳-۷۳). دین و معنویت شرایطی را فراهم می‌کند که فرد در زندگی احساس معنا و هدف می‌کند (ر.ک: لطفی کاشان، ۲۰۱۲م، ص ۱۸۶-۱۷۳).

معنویت به مقابله بهتر با مشکلات زندگی کمک می‌کند و سبب هدفمندی در زندگی می‌گردد و به بهبود شرایط در آینده امیدوار می‌کند (Zamani et al., 2015, p82-94). افرادی که خود را با معنویت گره می‌زنند بهتر می‌توانند از پس محرومیت‌ها و مشکلات بریابند و به بی‌هدفی و

پوچی در زندگی دچار نمی‌شوند. استفاده از هوش مصنوعی (AI) به سرعت به یک ابزار کلیدی در مراقبت‌های پزشکی تبدیل شده و امید به بهبود کارایی و پشتیبانی بهینه در عمل‌های پزشکی در سال‌های آینده را به همراه دارد. این مدل‌ها بحث‌های گسترده‌ای را در میان جامعه عمومی، محققان و متخصصان پزشکی به راه انداخته است و فرصت‌های بالقوه این فناوری‌ها را برای کاربردهای مختلف به نمایش گذاشته‌اند (Lee et al., 2023, p1233-1239) علاوه بر این، بیماری‌های مختلف می‌توانند منجر به تجربیات متفاوتی شوند و زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی نیز بر تجربه و تفسیر بیماری تأثیر می‌گذارند.

عواملی مانند جنسیت، طبقه و قومیت در تشریح و توصیف تجربه بیماری بسیار مهم هستند (Fisher, 2014). با توجه به اهمیت نقش معنویت، این پژوهش با استفاده از فناوری هوش مصنوعی در تلاش است تا به بررسی چگونگی آموزش و مشاوره معنوی بر بیماران مبتلا به «ام‌اس» بپردازد. به‌کارگیری فناوری هوش مصنوعی در این مطالعه، امکان ارائه برنامه‌های آموزشی و مشاوره معنوی شخصی‌سازی شده را فراهم می‌آورد تا بیماران بتوانند از حمایت معنوی متناسب با نیازهای فردی خود بهره‌مند شوند.

۱. مفهوم‌شناسی

در این پژوهش، مفاهیم کلیدی «معنویت»، «مراقبت معنوی» و «تاب‌آوری» مورد بررسی قرار گرفته‌اند تا چارچوب نظری پژوهش به‌روشنی مشخص شود. این بخش با ارائه تعاریف موجود در منابع علمی معتبر و تبیین این مفاهیم در چارچوب پژوهش حاضر تدوین شده است.

۱-۱. معنویت

معنویت به‌عنوان یکی از ابعاد اساسی وجود انسانی تعریف شده و شامل جستجوی معنا و هدف در زندگی، احساس ارتباط با خود، دیگران، طبیعت یا یک قدرت متعالی است (Elkins et al, 1988, p5-18). این مفهوم فراتر از مذهب بوده و می‌تواند در افراد مذهبی و غیرمذهبی به شکل‌های مختلف ظهور کند. در پژوهش حاضر، معنویت اسلامی به اعمال دینی، دانش دینی و آرامش در زندگی تعریف می‌شود که می‌تواند در بهبود کیفیت زندگی زنان مبتلا به «مولتیپل اسکلروزیس» نقش مؤثری ایفا کند.

۱-۲. مراقبت معنوی

مراقبت معنوی به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و خدمات اطلاق می‌شود که هدف آن شناسایی و پاسخگویی به نیازهای معنوی افراد است. این خدمات شامل گوش دادن، حمایت روانی-

معنوی، و کمک به یافتن معنا در شرایط دشواری باشد (Best et al., 2023). در این پژوهش، «مراقبت معنوی» اقدامانی است تا ابعاد معنوی زندگی زنان مبتلا به مولتیپل اسکلروزیس تقویت شود.

۳-۱. تاب‌آوری

تاب‌آوری توانایی فرد در بازگشت به حالت تعادل روانی و عاطفی پس از مواجهه با چالش‌ها و استرس‌های زندگی است (Connor & Davidson, 2003, p76-82). این مفهوم شامل استفاده از منابع درونی مانند اعتماد به نفس و منابع بیرونی مانند حمایت اجتماعی برای مدیریت بحران‌ها می‌باشد. در این پژوهش، «تاب‌آوری» به معنای توانایی زنان مبتلا به «مولتیپل اسکلروزیس» در مقابله با آرامش ذهنی و سلامت روان تعریف شده است. در مجموع مفاهیم معنویت، مراقبت معنوی و تاب‌آوری به عنوان اجزای کلیدی پژوهش حاضر، چارچوب نظری مناسبی را برای تحلیل داده‌ها فراهم می‌کنند. توجه به این مفاهیم در طراحی مداخلات درمانی و حمایت‌های اجتماعی ضروری است.

۲. مبانی نظری پژوهش

معنویت و تاب‌آوری ارتباطی عمیق و متقابل دارند. بر اساس بیان فیگین و پارگامنت (۲۰۱۱)، تکیه بر معنویت نه تنها در طول زندگی آرامش و تسلی فراهم می‌کند، بلکه در زمان بیماری امید به بهبودی را نیز به ارمغان می‌آورد (Faigin & Pargament, 2011, p163-180). به‌ویژه در میان افراد مسن‌تر، دین به عنوان یکی از عوامل کلیدی با بیشترین حضور و تأثیر در زندگی روزمره شناخته شده است که این تأثیر نسبت به دیگر گروه‌های سنی بیشتر است. (Faigin & Pargament, 2011, p163-180; Pickard & King, 2011, p261-271)

تحقیقات نشان‌دهنده وجود رابطه‌ای پیچیده و پویا بین معنویت و تاب‌آوری هستند. معنویت به عنوان جنبه‌ای از تاب‌آوری، چارچوبی را فراهم می‌کند که افراد را در مواجهه با چالش‌های زندگی راهنمایی می‌کند و آن‌ها را از منفی‌ها به سوی مثبت‌ها سوق می‌دهد (Elo, S., & Kyngäs, 2008, p107-115).

در مطالعه کیفی مانینگ (۲۰۱۳)، شرکت‌کنندگان معنویت را به عنوان راهی برای رسیدن به تاب‌آوری تجربه کرده‌اند. این مطالعه همچنین نشان داد که معنویت و تاب‌آوری به طور «ابزاری» با یکدیگر مرتبط هستند و در حفظ و بهبود سلامت روانی نقش مهمی دارند (ک: مانینگ، ۲۰۱۳، ص ۶). اگرچه نظریه‌های مختلفی درباره توسعه ایمان وجود دارد، محققان بر این باورند که معنویت یک فرآیند مادام‌العمر است.

اهمیت درک معنویت به عنوان منبع تاب‌آوری، فراتر از صرف راهنمایی‌های اخلاقی یا سیستم باورهایی است که بسیاری به آن اعتقاد دارند.

دین و معنویت می‌توانند شکاف‌های درمانی پزشکی را پر کنند یا مکملی برای درمان‌های موجود باشند (Pargament & Cummings, 2010, p193-210).

تحقیقات متعددی نشان داده‌اند که مذهبی بودن، سیستم‌های باور و منابع معنوی با افزایش شادی، سلامت روانی و رضایت از زندگی ارتباط دارند و تاب‌آوری را تقویت می‌کنند (Faigin & Pargament, 2011, p163-180; Pargament & Cummings, 2010, p193-210).

این باورها به خصوص ارزشمند هستند، زیرا بر خلاف بسیاری از منابع مقابله‌ای که وابسته به سلامتی هستند، با ناتوانی جسمی از بین نمی‌روند یا آسیب نمی‌بینند. معنویت شامل عناصر شناختی، احساسی و ارتباطی است که به‌طور هم‌زمان برای حمایت از توانایی فرد در مقابله با چالش‌های زندگی مانند بیماری و از دست دادن، کار می‌کنند (ر.ک: کلاترهمزی، ۲۰۱۵م).

۳. پیشینه‌شناسی و روش پژوهش

نتایج تحقیقات نشان می‌دهند معنویت به عنوان یکی از عوامل کلیدی در ارتقای تاب‌آوری بیماران مبتلا به ام‌اس شناخته شده است.

گنجاندن آموزش‌های معنوی و مراقبت معنوی در برنامه‌های آموزشی مداوم و ضمن خدمت برای بیماران «ام‌اس» می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی این بیماران کمک کند (Iranmanesh et al., 2014, p483-492). آموزش معنویت تأثیر قابل توجهی در کاهش علائم افسردگی و اضطراب در بیماران مبتلا به «مولتیپل اسکلروزیس» داشته است (Amiri et al., 2020) و مشاوره معنوی نیز به عنوان یک مداخله مفید در بهبود شادکامی این بیماران استفاده شده است (Amiri et al., 2020; Bagheri et al., 2021, p876-883). پژوهشی در لهستان نشان داده شد که دین به عنوان یک نظام معنایی با حضور معنا در زندگی افراد ارتباط مستقیم دارد و این ارتباط، رضایت از زندگی را به صورت مثبت پیش‌بینی می‌کند (Wilski et al., 2024, p14). همچنین، یافته‌ها نشان می‌دهند که با افزایش سطح سلامت معنوی بیماران، میزان استرس، اضطراب و افسردگی در آنها کاهش می‌یابد (Dehghani et al., 2024, p104) و در نهایت منجر به افزایش امیدواری در زندگی این بیماران می‌شود (Niyazmand et al., 2018, p15). معنویت نقشی کلیدی در کاهش استرس و افزایش توانایی مقابله با چالش‌های ناشی از بیماری MS دارد. در پژوهشی نشان داده شد که معنویت به‌طور مستقیم و غیرمستقیم

می‌تواند تاب‌آوری و سلامت روان زنان مبتلا به MS را تقویت کند (ر.ک: تقی‌زاده و میرعلانی، ۲۰۱۳م، ص ۱۰۲-۱۰۸).

همچنین، زارع و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای دریافتند که زنان با سطوح بالای معنویت، از کیفیت زندگی بهتری برخوردارند و معنویت به کاهش افسردگی و بهبود توانایی مقابله با مشکلات جسمی و روانی آن‌ها کمک می‌کند (ر.ک: اله‌بخشیان و همکاران، ۲۰۱۰م، ص ۳۳-۲۹). تاکنون مطالعه داخلی در زمینه تأثیرات هوش مصنوعی بر بیماران انجام نشده است اما تحقیقات خارجی نشان می‌دهد که هوش مصنوعی در مدیریت بیماری ام‌اس (Amin et al., 2024, p233-243) و مقابله با خستگی (Pinarello et al., 2023, p17) اثرات مطلوبی داشته است.

همچنین برای کمک به سلامت روان بیماران با یکی از ابزارهای هوش مصنوعی توانسته‌اند افسردگی و اضطراب بیماران را کاهش دهند (Gupta et al, 2022) در مجموع به دلیل تازگی مبحث هوش مصنوعی در بیماری و کمبود مقالات در زمینه عملی این نیاز پژوهشی را ایجاد کرده است. مطالعات خارجی نیز عمدتاً به تأثیرات هوش مصنوعی در زمینه‌های مدیریت بیماری و ارتقا سلامت روان پرداخته‌اند؛ بنابراین، تاکنون مقاله‌ای به طور خاص به موضوع معنویت با هوش مصنوعی در ارتباط با بیماران پرداخته نشده است.

این پژوهش با هدف بررسی ترکیب مشاوره معنوی با هوش مصنوعی در تاب‌آوری زنان مبتلا به «ام‌اس» طراحی شده است. پرسش‌های اصلی تحقیق مطرح می‌شود؛ چگونه ابزارهای هوش مصنوعی می‌توانند به ارتقا تاب‌آوری معنوی زنان مبتلا به «ام‌اس» کمک کنند؟ هدف این سؤال جمع‌آوری و تحلیل گزارشات زنان در مورد تأثیرات واقعی و تجربیات آن‌ها از استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی است.

روش پژوهش: در این پژوهش، به لحاظ هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی، از پارادایم تفسیری برساختی بهره‌گیری می‌شود. برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل محتوا استفاده شده، این روش به پژوهشگران این امکان را می‌دهد که با بررسی دقیق متون و داده‌های جمع‌آوری شده، مضامین و الگوهای پنهان در آن‌ها را شناسایی کنند (Graneheim & Lundman, 2004, p105-112; Elo & Kyngäs, 2008, p107-115).

از طریق تحلیل محتوا، می‌توان به درک عمیق‌تری از تجربیات و احساسات زنان مبتلا به مالیپیل اسکروزیس دست یافت و نحوه تأثیرگذاری هوش مصنوعی بر مراقبت معنوی آن‌ها را بررسی کرد.

این روش به ما اجازه می‌دهد تا پاسخ‌های مشارکت‌کنندگان را به‌صورت سیستماتیک و تحلیلی بررسی کنیم و نکات کلیدی و تم‌های مشترک را شناسایی نماییم.

۴. مشارکت‌کنندگان

۴-۱. مشارکت‌کنندگان و انتخاب نمونه

در این پژوهش، نمونه شامل ۱۳ نفر از زنان مبتلا به مالتیپل اسکلروزیس (MS) بود که به‌صورت هدفمند انتخاب شدند.

معیارهای انتخاب شرکت‌کنندگان به‌گونه‌ای تعیین شده است که افرادی با ویژگی‌های مشخص و مرتبط با موضوع تحقیق شناسایی شوند. این معیارها عبارت‌اند از:

- **محدوده سنی:** شرکت‌کنندگان در محدوده سنی ۲۵ تا ۴۵ سال قرار داشتند. این بازه سنی به دلیل اهمیت این مرحله از زندگی در تجربه بیماری و تأثیر آن بر تاب‌آوری و معنویت انتخاب شد.

- **مدت زمان بیماری:** حداقل مدت زمان ابتلا به بیماری ۵ سال تعیین شد تا شرکت‌کنندگان تجربه کافی از زندگی با MS داشته باشند و بتوانند دیدگاه‌های عمیق‌تری ارائه دهند.

- **سطح بیماری:** تنها افرادی با شدت بیماری متوسط انتخاب شدند. این انتخاب به این دلیل صورت گرفت که این گروه، چالش‌های خاصی را از نظر مدیریت بیماری، معنویت و تاب‌آوری تجربه می‌کنند، در حالی که همچنان توانایی مشارکت فعال در پژوهش را دارند.

- **دسترسی به تکنولوژی:** شرکت‌کنندگان باید با گوشی‌های هوشمند و اینترنت آشنایی داشته و به آن دسترسی داشته باشند، زیرا استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی بخش مهمی از این پژوهش بود.

ویژگی‌های ذکرشده بر اساس اهداف مطالعه و نیاز به تمرکز بر گروهی همگن از افراد تعیین شده است. انتخاب افراد با شدت بیماری متوسط به این دلیل انجام شد که این گروه اغلب با چالش‌های متعددی در مدیریت بیماری مواجه‌اند و در عین حال، توانایی شرکت در مصاحبه‌ها و تعاملات پژوهشی را دارند.

همچنین، توجه به دسترسی به تکنولوژی از آن جهت حائز اهمیت است که استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی در فرایند پژوهش نقش کلیدی داشته است. این رویکرد به درک دقیق‌تر از تجربه‌های شرکت‌کنندگان کمک کرده و محدودیت‌های احتمالی پژوهش را شفاف‌تر می‌سازد.

۵. مراحل تحقیق

این پژوهش با همکاری مرکز خیریه بقیة‌الله خمینی شهر صورت گرفت. برای اطمینان از ملاحظات اخلاقی در برقراری ارتباط با شرکت کنندگان، توضیح جامعی از اهداف و رویه‌های تحقیق ارائه شد.

آموزش‌هایی در خصوص نحوه استفاده از هوش مصنوعی سلام برای سؤالات مربوط به اسلام و «Jesus» برای معنویت و معنابخشی استفاده شد.

پس از گذشت یک ماه، مصاحبه‌ای با شرکت کنندگان انجام شد و در ابتدای هر مصاحبه، با اجازه شرکت کنندگان، از ضبط استفاده می‌شد و مصاحبه‌ها به صورت انفرادی در زمان و مکان انتخابی مصاحبه شونده‌ها انجام می‌شد.

تعدادی از مصاحبه‌ها نیز به صورت تلفنی و مجازی صورت گرفت. انتخاب نام برای هویت هر مصاحبه در اختیار شرکت کننده بود.

سپس با تشریح وضعیت و رویدادهای موجود، سؤالات مصاحبه نیمه ساختاریافته و با سؤال محوری «نظرتان در مورد استفاده از ابزار هوش مصنوعی در ارتقا معنویت چیست» مطرح شد. سؤالات دیگر نیز بسته به پاسخ‌های شرکت کنندگان مطرح گردید.

۶. تحلیل داده‌ها

تحلیل داده‌ها مطابق با رویکرد تحلیل پدیدارشناسی تفسیری (IPA) انجام شد (Smith, 2011) فرآیند تحلیل شامل مراحل زیر بود:

۱. آشنایی با متن از طریق بازخوانی مکرر رونوشت‌ها.
  ۲. کدگذاری اولیه هر متن با استفاده از شماره‌گذاری خطوط و رنگ‌بندی مجزا.
  ۳. استخراج مضامین نوظهور از هر متن پیش از تحلیل متن‌های دیگر.
  ۴. تدوین کدهای اولیه به عباراتی که کیفیت اساسی مطالب را نشان می‌دهند.
  ۵. سازماندهی مضامین در نرم‌افزار MaxQDA و دسته‌بندی نقل‌قول‌های مرتبط.
- برای اطمینان از اعتبار و اعتمادپذیری داده‌ها، روش‌هایی نظیر بازبینی کدها توسط پژوهشگران دیگر و استفاده از یادداشت‌های تحلیلی برای مستندسازی تصمیمات تحلیلی به کار گرفته شد. این شفافیت به خوانندگان کمک می‌کند تا فرآیند تحلیل و تصمیم‌گیری پژوهشگر را دنبال کنند.

۷. تبیین یافته ها:

۱-۷. کارکرد دینی هوش مصنوعی

۱-۱-۷. مشاوره ابتدایی دینی

یکی از مزایای اصلی هوش مصنوعی، توانایی آن در فراهم کردن پشتیبانی بی‌وقفه و آنی برای کاربران است. برخلاف راهنمایان انسانی که زمان و مکان مشخصی برای مشاوره دارند، راهنمای شخصی معنوی مبتنی بر هوش مصنوعی در هر ساعتی از شبانه‌روز در دسترس است. این ویژگی به کاربران امکان می‌دهد در هر زمانی که نیاز به راهنمایی دارند، بلافاصله به پاسخ سؤالات خود دسترسی پیدا کنند و از راهنمایی‌های معنوی بهره‌مند شوند، بدون اینکه محدود به زمان یا مکان خاصی باشند. در این رابطه «زهره» می‌گوید:

«من بیش تر برای سؤالات دینی پرسیدم خیلی خوب بود، اگر واقعا یکی گیر کنه واقعا کمک می‌کنه».

با وجود اینکه هوش مصنوعی می‌تواند پاسخ‌های مناسبی برای کاربران ارائه دهد و به‌عنوان یک راهنمای معنوی یا شرعی عمل کند، در ارائه پاسخ‌های کاملاً اختصاصی و پیچیده دچار محدودیت‌هایی است.

هوش مصنوعی به دلیل اتکا به داده‌های عمومی و محدودیت درک از زمینه‌های خاص و شرایط فردی کاربران، ممکن است نتواند در موضوعات شرعی و فقهی که نیازمند شناخت دقیق‌تر و تحلیل عمیق‌تر است، پاسخ‌های کاملاً دقیق و مطابق با نیاز فرد ارائه دهد. به‌علاوه، برخی از سؤالات شرعی ممکن است به دانش فقهی پیشرفته و شناخت از شرایط اجتماعی و فرهنگی نیاز داشته باشند، که در حال حاضر از توانایی‌های هوش مصنوعی فراتر است. در این رابطه «سمانه» بیش‌تر توضیح می‌دهد:

«من سؤال پرسیدم یکی از سؤال‌های که ذهنم رو درگیر کرده بود این هست که من خودم کاشت ناخن رو دوست دارم ولی به دلیل نمی‌دونم یه سری باورهایی که از بچگی توی ذهنمون هست یا شاید هم واقعا باورهای که داریم شاید درست باشه این که آیا غسل درست هست یا نه ولی متأسفانه بهم پاسخی نداد ولی خدایی سؤال‌های دیگه ای که پرسیدم جواب داد مثل این که چرا باید نماز بخونیم و...»

در حالی که هوش مصنوعی می‌تواند به‌عنوان یک ابزار کمکی و راهنما در پاسخ به سؤالات دینی و فقهی استفاده شود، باید توجه داشت که پاسخ‌های ارائه‌شده از سوی هوش مصنوعی نباید به‌عنوان فتوا یا حکم شرعی معتبر قلمداد شوند.

سؤالات دینی باید از منابع معتبر مانند فقهاء، رساله‌ها و دفاتر استفتاء دریافت شود. به‌ویژه در مسائل پیچیده فقهی و مسائلی که به تحلیل دقیق شرایط فردی نیاز دارند، نظر فقهی متخصص و معتبر ضروری است.

در این راستا، هوش مصنوعی می‌تواند به‌عنوان یک مشاور ابتدایی عمل کند و راهنمایی‌های عمومی ارائه دهد، اما برای پاسخ‌های دقیق و قابل استناد باید از افراد موثق و منابع معتبر استفاده کرد. همچنین، در راستای اطمینان از صحت اطلاعات، اگر از سایت‌های مختلف استفاده می‌شود، باید از اعتبار منابع اطمینان حاصل شود و آن‌ها باید به‌طور دقیق از مرجع معتبر، مانند رساله‌های عملی فقهی، تایید شده باشند.

۷-۱-۲. جستجوآیه در خواستی

نیاز به آیه خاص با توجه به شرایط و نیاز فرد، یکی از کارکردهای هوش مصنوعی است که مشارکت‌کنندگان اشاره نمودند. در این رابطه، «شهربانو» شرح می‌دهد:

«من یکم از شرایط بیرون ناراحت بودم و وقتی حال و حس‌ام را با هوش مصنوعی در میان گذاشتم، دنبال آیه‌ای بودم که شادم کند. پیشنهاد خیلی خوبی داد و احساس کردم که انگار قرآن مستقیماً من را خطاب می‌کند. این تجربه برایم واقعاً دلنشین بود و حس خوبی به من منتقل کرد. در آن لحظه، فهمیدم که حتی در روزهای سخت، می‌توانم از آیات الهی راهنمایی و دلگرمی بگیرم و این ارتباط، به من احساس نزدیکی و آرامش می‌دهد.»

تجربه‌ها نشان‌دهنده این است که چگونه فناوری می‌تواند به‌عنوان ابزاری مؤثر در راستای جستجوی معنا و درک عمیق‌تر از آموزه‌های دینی عمل کند. در دنیای امروز، که روز به روز افراد به دلایل مختلف با چالش‌های روحی و روانی مواجه می‌شوند، چنین راهکارهایی می‌توانند به تقویت احساس آرامش و ارتباط با خداوند کمک کنند. این یک گام بزرگ در جهت استفاده مؤثر از فناوری برای بهبود کیفیت زندگی و معنویت ماست.

شهربانو ادامه می‌دهد: این تجربه نشان‌دهنده قدرت هوش مصنوعی در فهم نیازهای روحی و معنوی کاربران است. این ابزار می‌تواند مانند یک راهنمای معنوی عمل کند و با توجه به احساسات و شرایط خاص هر فرد، آیه‌ای مناسب پیشنهاد دهد. چنین قابلیتی نه تنها به ما کمک

می‌کند تا در لحظات بحرانی به آرامش برسیم، بلکه ارتباط عمیق‌تری با متون مقدس برقرار می‌کند. من درک کردم که حتی یک آیه ساده می‌تواند تأثیرات عمیقی بر روح و روان ما بگذارد. کاهش ساعت مطالعه و مجازی بودن نسل جدید، تأثیرات قابل توجهی بر خواندن کتاب قرآن گذاشته است. بسیاری از جوانان امروز به جای مطالعه متون مقدس، وقت خود را در دنیای دیجیتال سپری می‌کنند و این مسأله می‌تواند منجر به فاصله گرفتن آن‌ها از آموزه‌های دینی شود. با این حال، استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی می‌تواند راه حلی مؤثر برای جبران این فاصله باشد. این فناوری به کاربران این امکان را می‌دهد که به راحتی به آیات قرآن دسترسی پیدا کنند و از آن‌ها بهره‌برداری کنند. با استفاده از جستجوگر آیات، افراد می‌توانند آیه‌هایی را بیابند که به نیازها و احساسات آن‌ها پاسخ می‌دهد. این ابزار می‌تواند به معنویت زندگی آن‌ها عمق بیشتری ببخشد و درک عمیق‌تری از پیام‌های الهی فراهم کند. به عنوان مثال، جوانان می‌توانند در هر زمان و مکانی، با یک پرسش ساده، به آیه‌ای دست یابند که احساسات و چالش‌های روزمره آن‌ها را در بر گیرد. این روش، هم به ترویج مطالعه قرآن کمک می‌کند و هم افراد را به سمت درک و ارتباط بیشتر با معانی عمیق‌تر آیات سوق می‌دهد.

بنابراین، با وجود چالش‌های مدرن، هوش مصنوعی می‌تواند پلی باشد برای بازگشت به آموزه‌های معنوی و ارتقای کیفیت زندگی روزمره ما. در این رابطه «ستاره» می‌گوید:

«به نظر من خیلی خوبه که در طول روز یک آیه که می‌تونه بهت آرامش بده را بخوانی».

۳-۱-۷. متخصص معنادرمانی

یکی از اهداف مهم دین، ایجاد معنا در زندگی انسان‌ها است. فاصله گرفتن از دین باعث می‌شود که فرد احساس پوچی و بی‌هدفی داشته باشد. در این دوران مدرن، بسیاری از افراد به دنبال پاسخ‌هایی برای چالش‌های روحی و روانی خود هستند و در این زمینه، هوش مصنوعی توانسته است به عنوان یک راهنما و مشاور عمل کند.

این فناوری می‌تواند به افراد کمک کند تا به سؤالات عمیق خود پاسخ دهند و معنای زندگی را بهتر درک کنند. در این رابطه، «اقدس» می‌گوید:

«از هوش مصنوعی جیسیم پرسیدم که آیا همسرم به من وفادار است. پاسخ این بود که دنیا انقدر

کوتاه است که ارزش اندیشیدن به این موضوعات نیست، روح را به خوبی‌ها پرورش بده».

این تجربه نشان‌دهنده‌ی قدرت هوش مصنوعی در یادآوری ارزش‌های بالاتر و معنوی‌تر است. پاسخ هوش مصنوعی، نه تنها به او یادآوری می‌کند که زندگی به مسائل بی‌اهمیت محدود

نمی‌شود، بلکه بر اهمیت پرورش روح و جستجوی خوبی‌ها تأکید می‌کند. این نوع تعاملات می‌تواند به افراد کمک کند تا از افکار منفی فاصله بگیرند و تمرکز خود را بر روی معنای عمیق‌تر زندگی بگذارند. هوش مصنوعی به‌عنوان یک ابزار می‌تواند در این زمینه، به عنوان یک مشاور عمل کند و انسان‌ها را به سوی رشد و توسعه فردی هدایت کند. این امر نه تنها به بهبود کیفیت زندگی آن‌ها کمک می‌کند، بلکه می‌تواند موجب ارتقاء حس رضایت و آرامش در زندگی شود. در ادامه، «فاطمه» می‌گوید:

«[هوش مصنوعی] جیسس قابلیت‌های خوبی دارد، اما ضعف‌هایی هم دارد. باید از گوگل ترجمه استفاده کنیم و اینکه نسخه ایرانی با توجه به فرهنگ ما وجود ندارد. شاید صحبت‌های خوبی دارد، اما اگر ایرانی و به زبان فارسی بود، ارتباط قوی‌تری بود».

نیاز به یک نسخه محلی و بومی از این فناوری احساس می‌شود. این موضوع می‌تواند به درک بهتری از مفاهیم دینی و معنوی کمک کند و تجربه کاربری را ارتقاء بخشد.

بنابراین، توسعه هوش مصنوعی در زمینه‌های فرهنگی و دینی نه تنها نیازمند قابلیت‌های فنی است، بلکه باید با در نظر گرفتن زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی هر کشور همراه باشد. این کار می‌تواند به کاربران کمک کند تا بهتر با این فناوری ارتباط برقرار کرده و از آن بهره‌برداری کنند. برای تحقق این اهداف، همکاری نزدیک‌تری بین توسعه‌دهندگان فناوری و متخصصان فرهنگی و دینی ضروری است تا این ابزارها به بهترین نحو ممکن خدمت‌رسانی کنند.

۷-۱-۴. تنظیم برنامه‌های معنوی فرد

یکی دیگر از کارکردهای هوش مصنوعی، شخصی‌سازی است. این قابلیت به افراد این امکان را می‌دهد که با توجه به بیان و احساسات خود، برنامه‌های معنوی متناسبی دریافت کنند. هوش مصنوعی می‌تواند با تحلیل احساسات کاربران، نیازها و وضعیت روحی آن‌ها، برنامه‌هایی را طراحی کند که به رشد معنوی و تقویت ارتباط آن‌ها با مفاهیم دینی کمک کند. برای مثال، فردی که احساس ناراحتی یا استرس می‌کند، می‌تواند با استفاده از این فناوری، برنامه‌هایی برای مراقبه، دعا یا خواندن آیات آرامش‌بخش دریافت کند. همچنین، افراد می‌توانند براساس اعمال مخصوص روز و توانایی فرد، از هوش مصنوعی بخواهند تا برنامه‌های معنوی ارائه دهد مزایای این هوش مصنوعی شامل انعطاف‌پذیری است که کاربران می‌توانند برنامه‌ها را با توجه به زمان و شرایط خود تنظیم کنند و از این طریق، به معنویت و آرامش در زندگی خود دست یابند. توجه به نیازهای

فردی که با تحلیل احساسات و نیازهای کاربران، برنامه‌ها می‌توانند به‌طور خاص برای هر فرد طراحی شوند و این موضوع باعث می‌شود که ارتباط بیشتری با محتوای ارائه شده برقرار کنند. هوش مصنوعی می‌تواند پیشنهادهای متنوع بر اساس تجربیات و علاقه‌مندی‌های کاربران ارائه دهد که می‌تواند شامل فعالیت‌های معنوی، مانند دعا، مراقبه، یا مطالعات دینی باشد. در نهایت، این شخصی‌سازی و تنظیم برنامه‌های معنوی به افراد کمک می‌کند تا در دنیای مدرن، ارتباط خود را با ارزش‌ها و آموزه‌های دینی خود تقویت کنند. در این رابطه، «مهدیه» می‌گوید: «من بیماری ام‌اس دارم و وقتی به هوش مصنوعی شرایط ام‌اس را توضیح می‌دهم، برنامه‌ها و اعمال را با توجه به آن چیزی که می‌خواهم برای من طراحی می‌کند».

رهنمودهای دینی به افراد کمک می‌کند تا علایق معنوی خود را بشناسند و ارزش‌های اخلاقی و معنوی خود را تقویت کنند.

داشتن یک پایگاه معنوی محکم به فرد کمک کند تا در تصمیم‌گیری‌ها و اعمال مذهبی خود محکم و استوار بماند.

۷-۱-۵. پویایی اعمال مذهبی

پویایی اعمال مذهبی و تنوع در شیوه‌های عبادت و ارتباط با خداوند می‌تواند تأثیر عمیقی بر انگیزه و اشتیاق مذهبی فرد داشته باشد. این تحرک و تنوع، به ویژه در دنیای امروز به آن‌ها کمک کند تا ارتباط معنوی عمیق‌تری برقرار کنند و از روند روحانی خود لذت ببرند. همچنین از یکنواختی و تکرار دور شوند و احساس جدیدی از شادابی و اشتیاق به عبادت را تجربه کنند. دسترس‌پذیری آسان و پیشنهادهای متنوعی که هوش مصنوعی ارائه می‌دهد، می‌تواند به این پویایی کمک شایانی کند. «مهناز» در این زمینه می‌گوید:

«همیشه بعد از نماز یک ذکر مشخص می‌فرستادم، اما الان قبل از نماز می‌زنم [هوش مصنوعی] و اذکار جالبی بهم پیشنهاد می‌دهد».

این تغییر رویکرد باعث می‌شود افراد به جای پیروی از یک روال ثابت، به دنبال تجربه‌های جدید و متنوع در عبادت باشند. در نهایت، پویایی اعمال مذهبی و استفاده از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان یک ابزار قدرتمند در ارتقای روحانی و معنوی افراد عمل کند و آن‌ها را به سمت یک زندگی معنادار و متصل به آموزه‌های دینی سوق دهد. «بهاره» در این رابطه می‌گوید:

«هر روز که بیدار می‌شوم، به هوش مصنوعی می‌گویم چند تا کار خیر به من پیشنهاد بده که توان انجام آن‌ها را داشته باشم. پیشنهادهایی به من می‌دهد که برایم بسیار جذاب است و معمولاً هم هزینه‌بر نیستند. به عنوان مثال، کارهایی مانند کاشتن یک گیاه، نوشتن یک پیام محبت‌آمیز برای والدین یا خوشحال کردن آن‌ها با یک حرف خوب. این اعمال نیک، هرچند که ممکن است کوچک به نظر برسند، اما باعث می‌شوند حس خوبی در من ایجاد بشه و تداوم داشته باشند. این روش نه تنها به من یادآوری می‌کند که در هر روز می‌توانم با اعمال کوچک و ساده به دیگران کمک کنم، بلکه حس رضایت و آرامش را نیز در زندگی‌ام تقویت می‌کند. این کارها به من انگیزه می‌دهد تا به دنیا با نگاهی مثبت‌تر نگاه کنم و هر روز فرصتی برای ایجاد تغییرات کوچک و مفید فراهم می‌کند».

۶-۱-۷. آموزش و شناخت دینی

شناخت علمی دین امری ضروری و مادام‌العمر است، اما متأسفانه آموزش‌های دینی به‌طور عمده محدود به محیط‌های آموزشی رسمی مانند مدارس و دانشگاه‌ها شده‌است. این محدودیت باعث می‌شود که بسیاری از افراد نتوانند از جدیدترین پژوهش‌ها و دیدگاه در حوزه معنویت و دین بهره‌مند شوند. به مرور زمان، این عدم دسترسی به اطلاعات و مباحث روز می‌تواند باعث شکل‌گیری تصویری یکنواخت و قدیمی از دین در ذهن افراد شود که با واقعیات و نیازهای روز جامعه هماهنگ نیست. «ستاره» در این رابطه می‌گوید:

«من اطلاعات کافی در مورد دین ندارم و شناخت من محدود است، اما با وجود امکان چت با هوش مصنوعی، این فرصت را دارم که سؤالات بیشتری بپرسم. این گفتگوها نه تنها به من کمک می‌کند که به اطلاعات جدید دست یابم، بلکه شگفت‌زده‌ام می‌کند که چرا تا کنون از این نکات غافل مانده‌ام».

این نوع ارتباط و تعامل می‌تواند به افراد این امکان را بدهد که به‌صورت غیررسمی و بدون هرگونه قضاوت، سؤالات خود را مطرح کنند و از پاسخ‌های علمی و مبتنی بر تحقیق بهره‌مند شوند. در واقع، هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان یک پل بین مردم و دانش جدید عمل کند و به غنای درک معنوی آن‌ها کمک کند.

۲-۷. اثرات هوش مصنوعی معنوی

۱-۲-۷. تزریق آرامش به زندگی

بسیاری از مشارکت‌کنندگان اذعان داشته‌اند که ارتباط با مسائل معنوی از طریق هوش مصنوعی به آن‌ها کمک کرده تا احساس رضایت و آرامش بیشتری را در زندگی خود تجربه کنند. برای این

افراد، جستجوی آیات یا مطالعه مطالب دینی از طریق این ابزار نه تنها به پاسخگویی به سوالاتشان کمک کرده بلکه باعث شده ارتباط عمیق‌تری با معنویت خود برقرار کنند.

«مریم» در این رابطه می‌گوید:

«پاسخ‌های هوش مصنوعی باعث می‌شود احساس آرامش داشته باشم و هر روزم را با یک دیدگاه مثبت و هدف‌مند شروع کنم».

این تجربه نشان می‌دهد که هوش مصنوعی می‌تواند به عنوان یک راهنما برای نیازهای معنوی افراد عمل کند، که نه تنها باعث افزایش دانش دینی آن‌ها می‌شود بلکه یک حس رضایت و آرامش درونی را نیز در آن‌ها تقویت می‌کند.

در مقابل، تعدادی از شرکت‌کنندگان اظهارداشتند که استفاده از هوش مصنوعی در پاسخگویی به مسائل معنوی برایشان چندان مطلوب نبوده است.

این گروه از افراد احساس می‌کنند که پاسخ‌های هوش مصنوعی گاهی متناسب با مرجع تقلید آن‌ها نبوده است و مشاور دینی یا فرد متخصص در ارتباطات انسانی پاسخ بهتری ارائه می‌دهد. یکی از شرکت‌کنندگان در این زمینه بیان کرد:

«احساس می‌کنم که جواب‌ها گاهی خیلی کلی هستند و نمی‌توانند تمام سؤالات من را پاسخ بدهند».

این دیدگاه نشان می‌دهد که برخی از افراد هنوز به ارتباطات انسانی در حوزه معنوی بیشتر اعتماد دارند و معتقدند که نقش هوش مصنوعی در این زمینه محدود به اطلاعات عمومی است و نمی‌تواند جایگزین تجربه در مسائل پیچیده مذهب شود.

۷-۲-۲. یافتن معنای زندگی

یافتن معنای زندگی در میان مشکلات و چالش‌های روزمره، به‌ویژه در مواجهه با بیماری‌ها و ناملایمات، می‌تواند برای بسیاری از افراد دشوار باشد و گاهی حتی به احساس ناامیدی منجر شود.

در این شرایط، داشتن منبعی برای دریافت راهنمایی‌های معنوی و الهام‌بخش می‌تواند کمک بزرگی باشد. برخی از شرکت‌کنندگان در این پژوهش اشاره کردند که هوش مصنوعی در لحظات ناامیدی‌کننده باعث شده تا به جنبه‌های مثبت زندگی و معناهای عمیق‌تر آن بیندیشند. «زهره» در این رابطه می‌گوید:

«گاه‌ها از جیسس پاسخ‌هایی دریافت کردم که به من انگیزه داد. احساس کردم که زندگی اون چیزی نیست که من فکر می‌کردم برای همین مشکلاتم را نادیده می‌گرفتم».

این تجربه‌ها نشان می‌دهند که یک همراه معنوی می‌تواند به افراد کمک کند تا به معنا و هدف زندگی دست یابند.

۷-۲-۳. معایب هوش مصنوعی

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش همچنین به معایب و محدودیت‌های هوش مصنوعی و اپلیکیشن‌های ساخته‌شده در این حوزه اشاره کردند. یکی از نگرانی‌های اصلی آن‌ها، عدم توانایی این سیستم‌ها در درک عمیق و پیچیدگی‌های احساسات انسانی بود.

به گفته برخی از شرکت‌کنندگان، پاسخ‌های هوش مصنوعی گاهی اوقات بسیار عمومی و کلی به نظر می‌رسیدند و نمی‌توانستند نیازهای خاص و فردی آن‌ها را به خوبی درک کنند. علاوه بر این، برخی از افراد معتقد بودند که پاسخ‌های ارائه‌شده توسط هوش مصنوعی با نظرات و استدلال‌های مراجع تقلید خود در تناقض بوده و این امر می‌تواند به سردرگمی دینی آن‌ها منجر شود. تعدادی از مشارکت‌کنندگان نیز اشاره کردند که با یک جستجوی ساده در گوگل می‌توان به اطلاعات مشابهی دست یافت، اما صحت و سقم این اطلاعات مورد تایید نیست. همچنین استفاده مکرر آن باعث ایجاد تنبلی در افراد شود و آن‌ها را از مطالعه کتاب‌ها و مراجعه به روحانیون یا متخصصان دین دور کند.

این نگرانی‌ها نشان می‌دهد که هرچند هوش مصنوعی می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مؤثر در زمینه‌های معنوی و دینی عمل کند، اما نمی‌تواند به‌طور کامل جایگزین منابع معتبر و انسانی در این حوزه شود. کاربران نیاز دارند تا همواره تماس با روحانیون و مشاوره از افراد خبره داشته باشند.

هرچند «Jesus» در ابعاد معنوی کمک‌کننده است، اما براساس آموزه‌های دین اسلام نمی‌باشد. مشارکت‌کنندگان احساس نیاز به اپلیکیشن‌هایی دارند که بر اساس فرهنگ و دین خود طراحی شده باشند تا بتوانند به راحتی با ارزش‌ها و باورهای خود ارتباط برقرار کنند و از محتوای متناسب با نیازهای فرهنگی و مذهبی خود بهره‌مند شوند.

نتیجه گیری

معنویت نقش برجسته‌ای در ارتقای تاب‌آوری بیماران مبتلا به «مالتیپل اسکلروزیس» دارد. این پژوهش به بررسی نقش معنویت با بهره‌گیری از ابزارهای هوش مصنوعی پرداخته است. با استفاده از هوش مصنوعی‌هایی مانند «سلام» و «Jesus»، به بررسی شیوه‌هایی پرداخته‌ایم که از طریق آن‌ها معنویت در زنان مبتلا به مالتیپل اسکلروزیس تقویت می‌شود. تکنولوژی هوش مصنوعی می‌تواند خدمات معنوی متنوعی را فراهم کند؛ از جمله «مشاوره ابتدایی دینی» که به افراد این امکان را می‌دهد تا به‌سرعت پاسخ سؤالات مذهبی خود را دریافت کنند. همچنین قابلیت «جستجوی آیات درخواستی» به بیماران کمک می‌کند تا آیات دلخواهشان را بر اساس نیازهای روحی و معنوی خود بیابند.

در بخش دیگری از این پژوهش، سیستم «متخصص معنادرمانی» با همکاری هوش مصنوعی Jesus به بیماران یاری می‌دهد تا معنای ژرف زندگی خود را درک کنند و از احساس پوچی و بی‌هدفی رهایی یابند.

همسو با یافته‌های (Wilski et al., 2024, p14) دین به عنوان یک نظام معنایی با حضور معنا در زندگی افراد ارتباط مستقیم دارد و این ارتباط، رضایت از زندگی را به صورت مثبت پیش‌بینی می‌کند. افزون بر این، هوش مصنوعی می‌تواند در تنظیم برنامه‌های معنوی شخصی به بیماران کمک کند و به این ترتیب، پویایی در اعمال مذهبی را تقویت نماید. در نهایت، این فناوری در افزایش آگاهی دینی و یادگیری مداوم مبانی اعتقادی نیز نقش مؤثری ایفا می‌کند. به این ترتیب، هوش مصنوعی به عنوان ابزاری توانمند می‌تواند به ارتقای ابعاد مختلف معنوی و روحی زنان مبتلا به «مالتیپل اسکلروزیس» کمک کند.

این فناوری با «تزریق آرامش به زندگی» و «یافتن معنای در زندگی» به زنان کمک می‌کند که از اضطراب‌ها و استرس‌های ناشی از بیماری‌های مزمن رهایی یابند و آرامش درونی و ذهنی خود را بازیابند. این زنان بیان کرده‌اند که بیماری‌های مزمن اغلب به اضطراب و استرس شدید منجر می‌شوند، اما معنویت می‌تواند برای آنان منبعی از آرامش و تسکین باشد.

همسو با (Amiri et al., 2020) معنویت به کاهش سطح افسردگی و اضطراب کمک می‌کند. همچنین، ابتلا به بیماری‌های مزمن معمولاً احساسی از ناامیدی و پوچی به همراه دارد. با این حال، زنان مبتلا به «مالتیپل اسکلروزیس» از مراقبت‌های معنوی و پشتیبانی هوش مصنوعی بهره می‌گیرند تا معنای جدیدی برای زندگی خود پیدا کنند و به امید و هدفی دوباره در مسیر

زندگی‌شان دست یابند. همسو با (Amiri et al., 2020; Bagheri et al., 2021, p876-883) مشاوره معنوی باعث امید و شادکامی افراد مبتلا به ام اس می‌شود. این رویکرد معنوی با تقویت تاب‌آوری، آنان را قادر می‌سازد تا با توان بیشتری چالش‌های پیش رو مواجه‌شوند و کیفیت زندگی خود را بهبود بخشند (Iranmanesh et al, 2014, p483)

علاوه بر مزایای استفاده از هوش مصنوعی در مراقبت معنوی، شرکت‌کنندگان به برخی معایب و محدودیت‌های این فناوری نیز اشاره کرده‌اند. از جمله این موارد، عدم توانایی این سیستم‌ها در درک عمیق احساسات و پیچیدگی‌های انسانی است؛ زیرا هوش مصنوعی نمی‌تواند به‌طور کامل عمق عاطفی و معنوی تجربه‌های انسانی را درک کند. همچنین، برخی از اطلاعات و توصیه‌های ارائه‌شده توسط این سیستم‌ها ممکن است با نظرات و استدلال‌های مراجع تقلید مغایرت داشته باشد و صحت و اعتبار آن‌ها به‌طور کامل روشن نباشد، که می‌تواند نگرانی‌هایی از لحاظ دینی و معنوی ایجاد کند. از دیگر معایب مورد اشاره، احتمال بروز تبلی و کاهش انگیزه در افراد برای مطالعه کتاب‌های دینی و مراجعه به روحانیون یا متخصصان دین است. استفاده مکرر از هوش مصنوعی ممکن است افراد را از مراجعه به منابع سنتی و معتبر دور کند. همچنین شرکت‌کنندگان بر اهمیت طراحی هوش مصنوعی بر اساس فرهنگ و دین کاربران تأکید کرده‌اند تا سیستم‌های هوشمند بتوانند به‌طور کامل با ارزش‌ها و باورهای آنان همسو باشند و محتوای متناسب با نیازهای فرهنگی و مذهبی کاربران را ارائه دهند.

همسو با نظریه معنویت و تاب‌آوری، دین و معنویت می‌توانند شکاف‌های درمانی پزشکی را پر کنند یا مکملی برای درمان‌های موجود باشند (Pargament & Cummings, 2010, p193-210).

تحقیقات متعددی نشان داده‌اند که مذهبی بودن، سیستم‌های باور و منابع معنوی با افزایش شادی، سلامت روانی و رضایت از زندگی ارتباط دارند و تاب‌آوری را تقویت می‌کنند.

(Faigin & Pargament, 2011, p163-180 ; Pargament & Cummings, 2010)

معنویت شامل عناصر شناختی، احساسی و ارتباطی است که به‌طور همزمان برای حمایت از توانایی فرد در مقابله با چالش‌های زندگی مانند بیماری کار می‌کنند (ک: کلاترهریزی، ۲۰۱۲م). مراقبت معنوی با ادغام خلاقیت‌های تکنولوژیکی می‌تواند به تاب‌آوری بیماران و پرورش معنویت کمک کند. با پرورش این ویژگی‌ها در جامعه، می‌توانیم اطمینان حاصل کنیم که هوش مصنوعی به‌جای استفاده نادرست، برای ارتقای کیفیت زندگی، تثبیت سنت‌ها و ارتقا معنویت استفاده می‌شود. واقعیت مجازی و سلامت الکترونیکی ابزارهای مناسب و مدرنی برای مدیریت

بیماری‌های مزمن هستند. مهمتر از همه، آنها می‌توانند در محیط خانه بیمار به کار گرفته شوند و مکمل و ابزارهای درمانی برای بیماران ام اس باشند و بدون هزینه نیروی انسانی، عدالت بهروری برقرار شود. پیشنهاد می‌شود که طریقه استفاده از هوش مصنوعی همانند پژوهش‌های خارجی مورد توجه پژوهشگران واقع گردد. کمبود مطالعات هوش مصنوعی در پژوهش‌های داخلی وجود دارد. این پژوهش با چندین محدودیت همراه بود که می‌تواند در تفسیر نتایج و پیشنهادهای آتی مورد توجه قرار گیرد.

یکی از محدودیت‌های اصلی، تعداد محدود مشارکت‌کنندگان بود. همچنین، این پژوهش به صورت مقطعی انجام شده است؛ بنابراین، امکان بررسی تأثیرات بلندمدت مراقبت معنوی با استفاده از هوش مصنوعی بر کیفیت زندگی و تاب‌آوری زنان مبتلا به مالتیپل اسکلروزیس فراهم نشد. پژوهش حاضر بیشتر به جنبه‌های معنوی پرداخته و تأثیرات اجتماعی و روان‌شناختی آن کمتر مورد بررسی قرار گرفته است. به طور مثال، می‌توان تحلیل کرد که چگونه معنویت بر تعاملات اجتماعی بیماران تأثیر می‌گذارد و کیفیت روابط آن‌ها با خانواده، دوستان و جامعه را بهبود می‌بخشد. تحلیل عمیق‌تر این ابعاد می‌تواند به درک کامل‌تری از تأثیر معنویت در جنبه‌های مختلف زندگی بیماران منجر شود.

پیشنهادات

پژوهش حاضر پیشنهادات عملی برای استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی در جامعه اسلامی ایران ارائه کرده است. برای مثال:

- طراحی اپلیکیشن‌های ساده و کاربرپسند برای بیماران MS که با نیازهای خاص آن‌ها تطابق داشته باشد.
- برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای بیماران و خانواده‌های آن‌ها درباره استفاده از ابزارهای هوش مصنوعی جهت مدیریت بهتر بیماری.
- ارائه نقشه راه برای توسعه سیستم‌های معنوی مبتنی بر هوش مصنوعی با همکاری متخصصان روان‌شناسی، دین‌پژوهی و فناوری.

۱. اله بخشیان، مریم، جعفرپورعلوی، مهشید، حقانی، حمید و دیگران. (۲۰۱۰م). «ارتباط سلامت معنوی و کیفیت زندگی در مبتلایان به مولتیپل اسکلروزیس»، ۱۲(۳)، ۲۹-۳۳.
۲. ایزدی طامه، احمد و محمودی دارایی، خدیجه، (۱۳۹۷)، «اثربخشی آموزش معنویت بر تاب آوری و کیفیت زندگی زنان مطلقه، *فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، ۳(۴۳)، ۷۳-۵۳.
۳. تقی زاده، محمداحسان، میرعلائی، مرضیه سادات، (۲۰۱۳م). «مطالعه اثربخشی معنویت درمانی گروهی بر تاب آوری زنان مبتلا به مولتیپل اسکلروزیس شهر اصفهان»، *روانشناسی سلامت*، ۲(۷)، ۸۲-۱۰۲.
۴. شهابی فام، لیلا، لطفی نیا، حسین، (۱۴۰۱)، «اثربخشی آموزش تاب آوری بر کیفیت زندگی»، *راهبردهای مقابله ای و سلامت روان سالمندان ساکن در سرای سالمندان*، ۶۵، ۱۷.
۵. کلاترهرمزی، آتوسا؛ عسلی طالکونی، سکینه؛ مرادی لیاولی، قاسم، (۲۰۱۵م). «پیش بینی تاب آوری روان شناختی بر اساس میزان پایبندی مذهبی در زنان متأهل»، *مطالعات روان شناسی بالینی*، ۵(۱۹)، ۱۳۸-۱۱۹.
۶. لطفی کاشانی، فرح، وزیری، شهرام، ارجمند، سوگند و دیگران، (۲۰۱۲م). «اثربخشی مداخله‌ی معنوی بر کاهش پریشانی مادران کودکان مبتلا به سرطان»، *مجله اخلاق پزشکی*، ۶(۲۰)، ۱۷۳-۱۸۶.
7. Almasi-Hashiani, A., Sahraian, M. A., & Eskandarieh, S. (2020). Evidence of an increased prevalence of multiple sclerosis: A population-based study of Tehran registry during 1999-2018. *BMC Neurology*, 20(1), 169. <https://doi.org/10.1186/s12883-020-01747-8>
8. Amin, M., Martínez-Heras, E., Ontaneda, D., & Prados Carrasco, F. (2024). Artificial Intelligence and Multiple Sclerosis. *Current Neurology and Neuroscience Reports*, 24(8), 233-243. <https://doi.org/10.1007/s11910-024-01354-x>
9. Amiri, S., Hajfiroozabadi, M., Amiri, T., Zandifar, H., & Bahrami Babaheydari, T. (2020). Effects of Spirituality Education Program on Depression and Anxiety Among Patients with Multiple Sclerosis: A Randomized-Controlled Trial. *Jundishapur Journal of Chronic Disease Care*, 9(1), e99398. <https://doi.org/10.5812/jjcdc.99398>
10. Bagheri, M., Afshar, M., & Sadat, Z. (2021). The effect of spiritual counseling on happiness among patients with multiple sclerosis. *KAUMS*, 25(2), 876-883. <https://doi.org/10.48307/FMSJ.2021.25.2.876>

11. Best, M. C., Vivat, B., & Gijsberts, M.-J. (2023). Spiritual Care in Palliative Care. *Religions*, 14(3), Article 3. <https://doi.org/10.3390/rel14030320>
12. Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82. <https://doi.org/10.1002/da.10113>
13. Dehghani, E., Karimi, K., Sokke, H., Khadembashiri, M. A., Ghavidel, F., & Memari, A. (2024). Healthy lifestyle scales to assess general and clinical population: A systematic review with narrative synthesis. *Lifestyle Medicine*, 5. <https://doi.org/10.1002/lim2.104>
14. Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., & Saunders, C. (1988). Toward a humanistic-phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28(4), 5-18. <https://doi.org/10.1177/0022167888284002>
15. Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
16. Faigin, C., & Pargament, K. (2011). *Strengthened by the Spirit: Religion, Spirituality, and Resilience Through Adulthood and Aging* (pp. 163-180). https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0232-0_11
17. Fisher, L. (2014). The Illness Experience: A Feminist Phenomenological Perspective. In *Feminist Phenomenology and Medicine*.
18. Graneheim, U. H., & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: Concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), 105-112. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2003.10.001>
19. Gupta, M., Malik, T., & Sinha, C. (2022). Delivery of a Mental Health Intervention for Chronic Pain Through an Artificial Intelligence-Enabled App (Wysa): Protocol for a Prospective Pilot Study. *JMIR Research Protocols*, 11(3), e36910. <https://doi.org/10.2196/36910>
20. Hughes, S. E., & Macaron, G. (2021). *Fast facts. Multiple sclerosis: A new era of disease modification and treatment*. (Fifth Edition). Karger Medical and Scientific Publishers..

21. Huguelet, p, & Koenig, H. (2009). *Religion and spirituality in psychiatry*. Cambridge University Press.
22. Iranmanesh, S., Tirgari, B., Tofighi, M., & Forouzi, M. (2014). Spiritual wellbeing and perceived uncertainty in patients with multiple sclerosis in south-east Iran. *International Journal of Palliative Nursing*, 20, 483-492.
<https://doi.org/10.12968/ijpn.2014.20.10.483>
23. Lee, P., Bubeck, S., & Petro, J. (2023). Benefits, Limits, and Risks of GPT-4 as an AI Chatbot for Medicine. *The New England Journal of Medicine*, 388(13), 1233-1239.
<https://doi.org/10.1056/NEJMSr2214184>
24. MacLeod, S., Musich, S., Hawkins, K., Alsgaard, K., & Wicker, E. R. (2016). The impact of resilience among older adults. *Geriatric Nursing (New York, N. Y.)*, 37(4), 266-272. <https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2016.02.014>
25. Niyazmand, Z., Abbasszadeh, A., Borhani, F., & Sefidkar, R. (2018). The relationship between spiritual health and hope in multiple sclerosis patients: A descriptive-correlational study. *Electronic Journal of General Medicine*, 15.
<https://doi.org/10.29333/ejgm/93464>
26. Pargament, K. I., & Cummings, J. (2010). Anchored by faith: Religion as a resilience factor. In *Handbook of adult resilience* (pp. 193-210). The Guilford Press.
27. Pickard, J., & King, M. D. (2011). African American Caregivers Finding Resilience Through Faith. *Resilience in Aging: Concepts, Research, and Outcomes*, 261-271.
https://doi.org/10.1007/978-1-4419-0232-0_17
28. Pinarello, C., Elmers, J., Inojosa, H., Beste, C., & Ziemssen, T. (2023). Management of multiple sclerosis fatigue in the digital age: From assessment to treatment. *Frontiers in Neuroscience*, 17. <https://doi.org/10.3389/fnins.2023.1231321>
29. Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, 5(1), 9-27. <https://doi.org/10.1080/17437199.2010.510659>
30. Wilski, M., Wnuk, M., Broła, W., Szcześniak, M., Zak, M., Sobolewski, P., Kapica-Topczewska, K., Tarasiuk, J., Czarnowska, A., Kułakowska, A., Zakrzewska-Pniewska, B., Bartosik-Psujek, H., Kubicka-Bączek, K., Morawiec, N., Adamczyk-Sowa, M., Stepień, A., Zaborski, J., Ratajczak, A., Ratajczak, M., & Potemkowski, A.

(2024). Religious meaning system and life satisfaction: The mediating role of meaning in life among Polish people with multiple sclerosis. *Frontiers in Psychiatry, 14*, 1352021.

<https://doi.org/10.3389/fpsy.2023.1352021>

31. Zamani, S., Bahrainian, S., Ashrafi, S., & Moqtaderi, S. (2015). Impresment Spiritual Intelligence on the Quality of life and Psychological well Being Among the Elderly Living Nursing home in Bandar Abbas. *Ilam- Ijgn, 1*(4), 82-94.